

# KUIJL'S FUNDATIE NA 1815\*

DOOR W.J. DE LEUR

In mijn vorige artikel<sup>1)</sup> ben ik uitvoerig ingegaan op Anthony en Anthonetta Kuijl, de stichters van Kuijl's Fundatie. Ik heb toen getracht iets van de tijd en de sfeer waarin zij leefden te reconstrueren en ik heb mijn verhaal laten eindigen op het moment dat de Fundatie een feit was in juni 1815. Thans wil ik proberen een enkel interessant gegeven uit de periode na dat jaar onder uw aandacht te brengen.

Ik ben niet de eerste die dat probeert. Ook mr. Van Rijn van Alkemade, voormalig beschermheer, heeft zich al eens bezonnen op die periode en wel in de rede die hij hield bij de opening van de herbouwde Fundatie op 30 mei 1972. Hij zei toen: 'Omtrent de wederwaardigheden van het Hofje, zijn inwoneressen en het Bestuur van de Fundatie van de tijd af, dat het Hofje in gebruik is gesteld, tot mei 1940 - meer dan 120 jaren dus, kan ik U niets wetenswaardigs vertellen. Er zijn geen bijzondere gebeurtenissen opgetekend en ik heb de indruk dat het Hofje een bloeiend en - gelijk bij Hofjes past - rustig bestaan heeft geleid'<sup>2)</sup>.

Voor het grootste deel ben ik het daarmee eens. Er is inderdaad weinig bijzonders gebeurd en het is waar, het Hofje leidde een rustig bestaan. Met het eerste deel van de stelling van mr. Van Alkemade, als zou er niets wetenswaardigs zijn te vertellen over de Fundatie, ben ik het echter niet eens. Wie de moeite neemt om de drie dikke delen notulen<sup>3)</sup>, in totaal bijna duizend handgeschreven pagina's, zorgvuldig door te lezen stuit op tal van wetenswaardigheden, al verdient geen daarvan waarschijnlijk het predikaat 'bijzondere gebeurtenis'.

Moeilijkheid is echter dat 'tal van wetenswaardigheden' samen nog geen verhaal vormen. Ik heb dat er ook niet van willen maken. Meer dan in mijn eerste verhaal zal ik blijven steken in een sfeertekening, alleen in de periode 1946 tot 1965, die ik heb bestudeerd met behulp van de ingekomen en uitgaande stukken<sup>4)</sup>, zal een

\* Bewerking van een lezing gehouden voor de Regenten en Beschermheren van Kuijl's Fundatie op 20 juni 1984.

duidelijke lijn te herkennen zijn. Die lijn betreft de verhuizing van de Fundatie.

Wanneer we nu terugkeren naar het jaar 1815 zien we dat op 2 augustus van dat jaar de regenten voor het eerst in de Fundatie vergaderden. Tijdens deze vergadering kregen de inwoners hun woning aangewezen, die, zo staat er, zij nu dadelijk kunnen betrekken. Door regent Bloem werd een korte, doch zeer gepaste aanspraak gedaan dewelke de inwoners beantwoordden met te verklaren dat zij te allen tijde zeer dankbaar zullen bevonden worden voor de goedheid die zij mogen ondervinden van op dit gesticht geplaatst te zijn<sup>5</sup>).

In een van de volgende vergaderingen spraken de regenten af dat het presidentschap onder de heren regenten provisioneel zou worden waargenomen door Dirk Bloem, de oudste en eerst benoemde regent en dat de vergaderingen voor vast zouden gehouden worden eenmaal per maand en dat wel bepaaldelijk de eerste woensdag in iedere maand des namiddags ten vijf uren. Ook Haarsma van Ooucoop, die te Leiden woonachtig was, beloofde steeds aanwezig te zullen zijn. Daarnaast zullen de Rotterdamse regenten om de 14 dagen nog een samenkomst hebben, onverminderd de maandelijksse. Van onze Leidse regent lezen we nog dat hij heeft ‘gedecclareerd dat al het gene in zijne absentie mogt worden geresolveerd door hem zal worden geaprobeerd’.

Over de administratie werd besloten dat deze in een ijzeren kist geborgen zou worden, die zou worden geplaatst in de gemetselde, verwulfdde kelder onder de vestibule van het Hofje. Als extra beveiliging zouden voor deze kelder ijzeren deuren worden gemaakt<sup>6</sup>). Toen dit alles gebeurd was en de regenten tevreden om zich heen konden zien, werd het tijd om voor de eerste maal de beschermheren uit te nodigen voor het afhoren van de rekening<sup>7</sup>). De heren kwamen in juli, bevonden alles in orde, waarna deze dag verder met het houden van een vriendelijk middagmaal werd doorgebracht<sup>8</sup>).

Dit is wellicht het moment om even wat langer stil te blijven staan bij het instituut Beschermheren.

Anthonetta had in haar testament heel duidelijk te kennen gegeven wie naar haar mening deze functie moesten bekleden. Als eerste beschermheer had zij aangewezen ‘(...) den HoogEd. Geboren Heer Mr. Cornelis Felix van Maanen, grootkruis der Orde van de reunie, Ridder van het Legioen van Eer, Staats Raad van zijne Ma-





67. *Mr. C.F. van Maanen (1769-1846), eerste beschermheer van Kuijl's Fundatie.*



jesteit den Keizer en Koning en Eerste President van het Keizerlijk Gerechtshof in Den Haag (...)'.

Als tweede beschermheer werd aangewezen mr. Arnoldus van Gennep, 'Commandeur der orde van de reunie en President bij het Keizerlijk Gerechtshof'. Verder bepaalde zij 'En bij afsterven van gemelde Heeren, of wanneer dezelve buiten alle relatien hoege-naamd mogten geraken, die in deze ter bereiking van het oogmerk mijner Stigting nuttig zoude kunnen zijn, verklaar ik tot hunne successeuren tot het opnemen dezer Rekening te benoemen diegeenen welke alsdan de posten van Eersten President van gemelde Keizerlijk Gerechtshof, en van den oudsten der Presidenten in hetzelfde Hof zullen bekleden (...)'<sup>9</sup>). Omdat na het vertrek der Franssen in 1813 de situatie toch wat anders was komen te liggen, besloten de regenten in 1819 een adres aan de Koning<sup>10</sup>) te sturen met de vraag wie na het overlijden van één der beschermheren zou moeten opvolgen. Na enkele weken ontvingen de regenten het besluit van Koning Willem I, met daarin de volgende passage:

'Voorts daar het Keizerlijk Gerechtshof in 's Gravenhage door de plaats gehad hebbende gebeurtenissen heeft opgehouden te bestaan, en aangezien de veranderingen welke het thans bestaande Hoog Gerechtshof aldaar bij de organisatie der Regterlijke magt zal ondergaan, alsmede uit hoofde dat zij Rekwestranten de volle overtuiging hebben dat de Testatrice tot Beschermheeren harer Fundatie heeft willen hebben personen onder de hooge beambten van het Rijk (...) behoorende, en in 's Gravenhage gevestigd, (... verstrekken wij rekwestranten authorisatie om tot opvolgers te benoemen) telkens zoodanig ander hoog beambte van ons Rijk als welke in 's Gravenhage deszelfs domicilie gevestigd heeft (...) en welke tot de bekleeding dezer functien geschikt zal worden geoordeeld'<sup>11</sup>).

De vertaling die in dit K.B. wordt gegeven van Anthonetta's wensen betreffende de status van de beschermheren is hier meen ik wel wat vrij. Anthonetta had duidelijk gevraagd om de Presidenten van het Keizerlijk Gerechtshof en niet om andere hoge beambten. Het gevolg van dit besluit was dat toen in 1846 Van Maanen overleed, hij niet alsnog werd opgevolgd door de President van de Hoge Raad, maar door de Vice-President van de Raad van State, Baron van Doorn van West Capelle. Van Gennep die in het zelfde jaar overleed, kreeg als opvolger de Gouverneur van de provincie Zuid-Holland, Ridder van der Heim van Duivendijke. De opvolging van Van Maanen verliep overigens niet geheel



zonder slag of stoot. Men had eerst het oog laten vallen op de zoon van Van Maanen, maar in februari 1846 berichtte Van Gennep de regenten dat hij '(...) bij de te doene keuze in de eerste plaats zijne aandacht had gevestigd op den zoon van den overledenen Minister van Maanen doch met groot leedwezen daarvan geheel had moeten afzien, uit hoofde ZijnEd in zijne kwaliteit als Procureur Generaal bij de Hoogen raad der Nederlanden niet kon geacht worden te zijn bedoeld onder de hooge beambten van ons Rijk (...)'<sup>12</sup>). Van Gennep liet de regenten de keus tussen de Vice-President van de Raad van State of de Minister van Justitie. De achtergronden van dit besluit kan ik niet helemaal duiden. Was de functie van Procureur Generaal bij de Hoge Raad nu echt te laag of speelde nog een rol het feit dat Van Maanens vader zich als Minister van Justitie - een functie die hij overigens in 1842 al na 27 jaar ministerschap had neergelegd - door zijn aartsconservatieve houding zeer impopulair had gemaakt in het land? Zeven jaar later, na het overlijden van Baron van Doorn van West Capelle, bleken er plotseling geen beletselen meer te bestaan voor de zoon van Van Maanen en werd hem alsnog de functie van Beschermheer aangeboden<sup>13</sup>).

Pas op 29 december 1870 kreeg Kuijl's Fundatie voor het eerst de President van de Hoge Raad als beschermheer in de persoon van F. de Greve die Van der Heim van Duivendijke opvolgde. Van Maanen werd na zijn overlijden niet opgevolgd door de Vice-President van de Hoge Raad maar door mr. J.A. Jolles, Minister van Justitie.

Pas in 1883 ontstond de situatie zoals we die thans nog kennen met President en Vice-President van de Hoge Raad als beschermheren, zij het dan dat deze heren ook na het neerleggen van hun functie, vaak nog beschermheer bleven.

Nog eenmaal ontstonden er problemen rondom de benoeming van beschermheren. Dit zal U duidelijk worden als U leest wat mr. A. van der Hoeven op 31 december 1946 schrijft aan de heer Kusters:

Hooggeachte Heer Kusters,

Zou ik mij tot U met het navolgende mogen wenden om Uwe tussenkomst te verzoeken:

Zooals U weet, zijn sinds eenigen tijd als gevolg van de omstandigheden, die ons land heeft doorgemaakt, de plaatsen van voorzitter en ondervoorzitter van beschermheeren van onze Stichting onvervuld.

Toen onze zoo geëerde President van den Hoogen Raad der Ne-



derlanden, de heer Visser, onder zoo ellendige omstandigheden zijn leven beëindigd had, hebben destijds de toenmalige Regenten van Kuyl's Fundatie, na een bespreking ook met U, zich in het belang der Stichting om groote moeilijkheden voor de Stichting te voorkomen en noodgedrongen tot den in zijn plaats aangewezen opvolger en den toenmaligen vice-President van den Hoogen Raad gewend en beiden als beschermheeren verkregen.

De toenmalige voorzitter van ons college van Regenten, Mr. A. van der Hoeven, en ook de thans helaas overleden regent Mr. W. Suermondt Lzn. hebben deze belangrijke aangelegenheid toen immers nog vooraf met U, ook met het oog op hare juridische zijde, mogen bezien. Nog later is Mr. van Loon, gelijk U bekend, bij Koninklijk Besluit als President van den Hoogen Raad ontslagen. Ook de vice-President van onze beschermheeren, Dr. Taverne, is in dien tijd overleden, zoodat sinds eenigen tijd het college van Regenten de door wijlen mej. Kuyl gewenschte en door ons steeds zoo gewaardeerde beschermheeren niet meer heeft. (...)

Van der Hoeven vervolgde zijn brief met het verzoek of de heer Kusters de belangen van de Fundatie zou willen bepleiten bij de heren Donner en Van den Dries, President en Vice-President van de Hoge Raad<sup>14</sup>).

Vanaf dat moment verliep alles weer naar wens.

Springen we thans weer terug in de tijd, en wel naar 1822, een jaar waarin de beschermheren van het eerste uur nog volop aanwezig waren. Het is aardig om te lezen op welk een galante wijze de regenten de beschermheren uitnodigden:

‘Hoogedelgeboren Heeren!

(...) Tot het doen van deze onze 7e Rekening kunnen wij Hoogedelgeb Heeren vaceren op zoodanige dag als van UEd. beste conveniente zijn zal, en wij zien de bepaling derzelve van UED. tegevoet: Wij hopen voorts weder even als in de vorige Jaren, na het doen dezer Rekening en het afloopen der daartoe mede behoorende werkzaamheden met UEd. op het Hofje eene vriendelijke maaltijd te houden waartoe ook de Mevrouwen van Maanen en van Gennep zoo mede mejufvrouw van Maanen door ons vriendelijk worden geïnviteerd. (...)’<sup>15</sup>).

Het zal u overigens duidelijk zijn dat de regenten zich niet alleen bezighielden met het houden van vriendelijke maaltijden en het schrijven van belangrijke brieven. Ook prozaïscher zaken eisten hun aandacht op. Zo werd in de vergadering van 6 oktober 1828 gedelibereerd over het maken van een welput teneinde de inwone-



ressen van goed drinkwater te voorzien. Men besloot de meest geaccrediteerde welputmaker hier ter stede, een zekere A. de Visser in de arm te nemen. De Visser berichtte aan de heren regenten dat hij, '(...) kennende de gronden aan de Schie, zich sterk maakte, dat er door middel van een welput op het Gesticht zeer goed drinkwater zoude te brengen zijn (...)'. De Visser kon het maken van een dergelijke put aannemen voor 500 gulden<sup>16</sup>). De regenten gingen hiermee accoord. In de notulen van de daaropvolgende vergadering lezen we:

'Wijders is door den Welputmaker de Visser, ter vergadering binnen gestaan zijnde, berigt gedaan dat de door hem daargestelde welput in den tuin van het Hofje volkomen goed is gemaakt en uitgevallen, zoodat dezelve allerbest drinkwater oplevert (...)'<sup>17</sup>).

Hoe belangrijk de beslissing om voor goed drinkwater te zorgen is geweest, zullen de regenten niet beseft hebben. Niemand wist immers waar de cholera, die geheimzinnige en gruwelijke ziekte die enkele jaren later de stad zou teisteren en duizenden slachtoffers zou maken, vandaan kwam. Geen mens kwam op de gedachte dat wel eens het zwaar verontreinigde water in een overbevolkte stad verantwoordelijk zou kunnen zijn voor deze plaag. Eerder weet men het aan een losbandig leven en men vatte het op als een straf van God. Veel anders dan het een aantal jaren opschorten van de eeuwenoude Rotterdamse Kermis wist men niet te doen, zodat de cholera gretig nieuwe slachtoffers maakte. In 1833 lezen we dan ook dat regent Lambert, nog treurende over het verlies van zijn vrouw, een tweede slag is overkomen, namelijk '(...) het smartelijk verlies van ZijnEd eenige dochter (...) aan de Cholera'<sup>18</sup>). De beschermheren gaven er dat jaar de voorkeur aan maar niet naar Rotterdam te komen<sup>19</sup>).

Ik heb de stellige indruk dat er op het Hofje van epidemieën geen sprake is. Wel werd er zo nu en dan 'bij gelegenheid der heerschende ziekte' wijn uitgereikt aan de inwoners. Het leven zal er in ieder geval vrolijker door hebben uitgezien.

Pas rond 1860 ontdekte men dat de cholera veroorzaakt werd door het gebruiken van besmet water. Stadsarchitect Rose kreeg toen de kans om het door hem al eerder bepleite drinkwaterproject uit te voeren dat voorzag in de aanleg van singels en een drinkwaterleiding. In 1874 waren deze plannen gerealiseerd. Het is aardig om te zien dat op 13 februari 1872 wordt genotuleerd: 'Uit hoofde van ontstane gebreken aan de welput is besloten om in afwachting dat de Gemeente drinkwaterleiding in gereedheid zal zijn, weke-



lijks 58 à 60 emmers Maaswater à 1½ cent per emmer in het gesticht te doen aanvoeren'<sup>20</sup>). Zo kwam ook Kuijl's Fundatie in aanraking met de voortschrijding van wetenschap en techniek. Niet voor het eerst trouwens. Al in 1845 maakte het Hofje kennis met een andere nieuwe ontwikkeling toen van stadswege een gaslantaarn voor de ramen van de regentenkamer werd neergezet. De regenten hadden overigens een andere plek in gedachten. Zij zouden de paal liever verplaatst zien naar de ingang van het Hofje zodat

'(...) in het vervolg het olijslicht en het onderhoud der nu aanwezige eigen lantaarnpaal zoude kunnen vervallen'<sup>21</sup>).

Bij de vergadering waarin deze discussie plaatsvond, was al geen van de vier eerste regenten meer aanwezig. Op 31 oktober 1837 was de laatste van dit viertal, regent Lambert, overleden. Net te vroeg om de viering van het 25-jarig bestaan te beleven. Wel waren de eerste beschermheren nog in leven. Zij ontvingen in april 1839 een brief van de regenten met de volgende inhoud:

'Excellentien,

Op den 14 Mei 1814 werdt de eerste steen van Kuijls Fundatie gelegd- Het gen(oemd)e Jaartal prijkt in den voorgevel en weldra zijn er sedert den voorn(oemde) datum, 25 jaren verlopen. Eene feestviering ter gedachtenis aan de gem(eld)e steenlegging zoude ons alzoo op den 14 Mei dezes jaars hoogst aangenaam wezen. Intusschen was het eerst in de helft van Anno 1815 dat het gebouw was voltooid en door de inwoneressen werdt betrokken, en op den 2 Augustus des laatstgemelden jaars hielden de toenmalige Regenten hunne eerste Vergadering op het Gesticht- Het 25 Jarig bestaan der Fundatie kan dus gezegd worden niet voor in het volgende Jaar te zijn verstreken; Het is uit dien hoofde Exc(ellentiën) dat wij de vrijheid nemen U over het houden dezer feestviering te adieeren, hetzij om zulks te doen op den 14 Mei aanstaande hetzij op den 2 Aug(ustu)s van het volgende Jaar'<sup>22</sup>).

De Beschermheren lieten weten dat zij het meest voelden voor de 2de augustus en zodoende wordt het feest uitgesteld tot 1840<sup>23</sup>). Maar toen het dan ook zo ver was, werd er ook echt feestgevierd. De beschermheren waren gearriveerd, de vestibule was versierd met vlaggen en de inwoneressen stonden binnen. Aan ieder van hen werd een tulband overhandigd, vier flessen wijn en f 20,00 in specie. Naast het 25-jarig bestaan der fundatie, viel er nog een jubileum te vieren. De binnenopzichter en -opzichteres Jan Kleij en zijn vrouw, zijn vanaf de openstelling der fundatie in



dienst geweest en dat werd beloond. Jan Kleij ontving een zilveren inktkoker met het opschrift: 'Kuijl's Fundatie bij derzelver 25 Jarig bestaan aan J. Kleij, binnenopzigter voor 25 jarige getrouwe dienst 1815-1840', zijn vrouw kreeg een zilveren theekistje met een soortgelijk opschrift. Daarenboven ontvingen ze ieder nog f 100,00.

Over de afloop van het feest lezen we: 'En is overigens deze feestviering, vereerd met de tegenwoordigheid der Dames, zoo van de Beschermheeren als der Regenten alsmede van eenige daartoe verder genoodigde gasten met eene vriendschappelijke maaltijd en het instellen van toepasselijke toasts besloten'<sup>24</sup>).

Het is merkwaardig, maar ik heb de stellige indruk dat er aan de jubilea die daarna kwamen, nauwelijks aandacht is besteed. Bij het 50-jarig bestaan werden welhaast plichtmatig opnieuw een tulband en vier flessen wijn uitgereikt, zo lezen we<sup>25</sup>). Van verdere viering is geen sprake. Daarna heb ik, noch in de notulen, noch in de briefwisseling ook maar iets kunnen ontdekken dat wees op feestelijkheden. De eerlijkheid gebiedt mij te zeggen: het tegendeel is eerder waar. Naarmate de jaren verglijden worden de notulen steeds soberder, strenger haast. Niet langer overheerst de gezelligheid van de romantiek. De sfeervolle uitdrukkingen als 'eene vriendelijke maaltijd' of 'na een wijders gezellig samenzijn' moeten plaatsmaken voor Hollandse nuchterheid en soms zelfs rechtlijnigheid. Er kon uren worden gebakkeleid over het al dan niet toelaten van Lutherse dan wel dolerende inwoneressen. Waarom er gebakkeleid werd, is trouwens niet duidelijk, want toegelaten worden ze toch niet. Toen in 1863 regent Cantzlaar een poging deed om een Lutherse inwoneres te introduceren ontstond zelfs een uitgesproken ruzie, die er mee eindigde dat Cantzlaar verlangde dat van alle inwoneressen onderzocht zou worden of ze wel zuiver op de Hervormde graat waren<sup>26</sup>). Hoe boos de heer Cantzlaar precies was, kan ik niet beoordelen, maar in 1896, 33 jaar later, laat de voorzitter van de regenten, de heer A. van Stolk Jzn., wat gepikeerd notuleren dat het hem leed doet dat de heer Cantzlaar zijn 25-jarig huwelijksfeest geheim gehouden heeft, zodat hij niet in staat is geweest hem te feliciteren<sup>27</sup>). De beide heren zijn dan al 34 jaar samen regent geweest. Naar de buitenwereld vormde men gelukkig steeds één front. Zo ging er in datzelfde jaar 1863 een brief op poten uit naar een zekere meneer Rookmaker te Haarlem in wiens wasserij een servet verloren was geraakt. Hem wordt opgedragen bij al diegenen aan wie hij in dezelfde tijd servetten heeft



toegezonden een onderzoek in te stellen<sup>28</sup>). Drie jaar later, in 1866, ontvangen de regenten een benauwd briefje van de heer Rookmaker waarin deze schrijft '(...) dat zij zich steeds beijveren om het vermiste servet der Fundatie op te sporen, doch daarin voor alsnog niet zijn geslaagd'<sup>29</sup>).

Naast deze, in onze tijd wat komisch aandoende voorvallen, moet men zich ook bezighouden met ernstiger zaken.

Het meest schokkend zal ongetwijfeld de ontdekking in 1890 zijn geweest dat de boekhouder, een notaris wiens naam ik maar onvermeld laat, gefraudeerd had en wel tot een bedrag van bijna f 25.000,00. Diept geschokt door hun ontdekking gingen de regenten naar hun boekhouder, die, geconfronteerd met tal van bewijzen wel moest bekennen. Men deelde hem mede dat hij ontslagen was en dat men de volgende dag terug zou komen om het kassaldo van de Fundatie, maar dan wel vermeerderd met de niet geboekte ontvangsten, in ontvangst te nemen. De boekhouder, niet in staat om dit bedrag op zo korte termijn te produceren, vroeg echter een maand uitstel. De regenten namen genoegen met dit voorstel, mits, zo lezen we, hij eenen solieden borg stelde. Als zodanig werd door den boekhouder voorgesteld zijne dochter, doch dit voorstel werd door de regenten met verontwaardiging afgewezen. De boekhouder smeekte de regenten terug te komen op hun besluit en hem zijne betrekking niet te ontnemen, er op wijzende dat hij steeds de belangen der Fundatie heeft behartigd. Regenten echter wezen zijn verzoek af en verzochten hem de vergadering te verlaten, waaraan hij eindelijk gevolg gaf. Tot geluk van de boekhouder werd hij geholpen door een aantal vrienden, die tesamen f 25.000,00 bijeenbrachten. Zij stelden echter als voorwaarde dat dit geld alleen aan Kuijl's Fundatie zou worden overhandigd als de justitie niet in deze zaak werd gemengd. En zo geschiedde<sup>30</sup>).

Merkwaardig genoeg had men in die periode, tegen het einde van de 19de eeuw, ook veel meer problemen met de inwoneressen. Er werd onderling geruzied en geroddeld en het kwam zelfs zo ver dat één van de inwoneressen verwijderd moest worden. Het is duidelijk dat de dames, welke in die periode de Fundatie bewoonden, een, om het voorzichtig uit te drukken, wat andere sociale achtergrond hadden. Naar wat hiervan de oorzaak is kan ik alleen maar gissen<sup>31</sup>). Wellicht was het zo dat de f 200,00 waarover de inwoneressen moesten beschikken om te kunnen worden toegelaten, na een eeuw niet meer die drempelfunctie had, die Anthonetta Kuijl er in haar testament mee bedoelde, namelijk te voorkomen dat



haar Fundatie geheel bewoond zou worden door armlastigen.

Maar laat ik u niet langer vermoeien met mijn treurigstemmende filosofieën. Belangrijker is te constateren dat in later jaren de sfeer onder inwoners weer sterk verbeterde. Ook de vergaderingen der regenten kregen weer een wat luchthartiger karakter alsof met het verlaten van de 19de eeuw een last van hen was afgevallen. In die eerste jaren van de twintigste eeuw is er eigenlijk maar één zaak die ik van voldoende belang acht om hem onder uw aandacht te brengen. Het betreft een besluit van 7 april 1903 om contact op te nemen met de Gemeentearchivaris. De archivaris zou gevraagd worden het Archief der Fundatie in orde te brengen en te catalogiseren. Hij moest echter wel goed begrijpen dat de documenten onder geen beding naar het Archief gebracht mochten worden. De Gemeentearchivaris delegeerde deze belangrijke taak aan de heer Hoijnck van Papendrecht, de latere directeur van het Museum van Oudheden<sup>32</sup>).

Tot aan 1940 gebeurde er verder weinig schokkends. Er waren wat kleine schermutselingen met een opstandige binnenopzichter<sup>33</sup>), maar overigens verliep alles naar tevredenheid.

Toen brak de oorlog uit. Het beruchte bombardement van 14 mei 1940 veranderde de eeuwenoude stadsdriehoek in tien minuten tijds in een rokende puinhoop. Kuijl's Fundatie bleef buiten schot. Tijdens de oorlogsjaren die volgden kreeg de Fundatie alsnog een voltreffer te verwerken maar die schade was vrij snel hersteld, en was zelfs aanleiding om verbeteringen in de huisjes aan te brengen<sup>34</sup>). Toch zou, merkwaardigerwijs, het bombardement uit die eerste oorlogsjaren de Fundatie na jaren alsnog op haar grondvesten doen schudden. Wat gebeurde er namelijk? De gemeente besloot om het puin, dat de binnenstad zo overdadig had opgeleverd, te benutten om een aantal wateren in en om de stad te dempen. Dat lot trof ook de Schie, het riviertje dat Anthony en Anthonetta hadden uitgekozen om er hun buitenverblijf aan te bouwen. Na de demping werden ook de kademuren, die ogenschijnlijk nergens meer toe dienden, afgebroken. Na de sloop daarvan bleek echter dat men onbedachtzaam te werk was gegaan. Het wegvallen van de steun die de kademuren gaven, veroorzaakte een verstoring van het evenwicht in de bodem.

Voor de niet onderheide Fundatie had dit desastreuze gevolgen. De voorgevel van het hoofdgebouw begon naar voren te schuiven en wel, zoals ir. Van der Heyden, de architect van de Fundatie, in



1950 in een schaderapport constateerde: 'in verschillende maten', zodat zware scheurvorming optrad.

Eerlijk gezegd kan ik wat er toen gebeurde niet helemaal begrijpen. Op 6 november 1950 vergaderden de regenten in aanwezigheid van ir. Van der Heyden om het schaderapport te bespreken. Ik verwachtte dat men tijdens dat gesprek zonder meer zou besluiten de gemeente aansprakelijk te stellen voor de schade en dat men zou proberen gezamenlijk tot een oplossing te komen. Niets van dat alles gebeurde echter. Ir. Van der Heyden stelde vast dat weliswaar het slopen van de kademuren van de Schie één van de hoofdoorzaken is van alle ellende, maar hij vond evengoed dat de gemeente toch niet aansprakelijk kon worden gesteld voor de schade, omdat, zo formuleerde hij humoristisch 'ieder huisje nu éénmaal op eigen benen behoort te staan, wat bij Kuijl's Fundatie niet het geval is'<sup>35</sup>). Ook de regenten waren deze mening toegedaan en ondanks het feit dat het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in 1952 als haar mening uitsprak dat, indien het juist was dat de verzakkingen in hoofdzaak veroorzaakt waren door het dempen van de Schie, de gemeente Rotterdam bereid zou kunnen worden gevonden een belangrijke bijdrage in de kosten van het herstel van de fundering ter beschikking te stellen, bleven de regenten van mening dat men de gemeente niet aansprakelijk kon stellen<sup>36</sup>). In datzelfde jaar komen burgemeester Van Walsum en wethouder Meertens poolshoogte nemen. Zij beloofden dat de technische dienst van de gemeente de toestand van het gebouw zou komen opnemen en deden nog meer hartelijke toezeggingen<sup>37</sup>). Twee jaar later belde de burgemeester de voorzitter van het regentencollege, mr. E.F. Bonjer. Een letterlijke weergave van dat gesprek trof ik in de stukken van 1954 aan.

'Burgemeester: Mijn geweten voelt zich bezwaard: ik vind juist een stuk, dat mij herinnert aan mijn bezoek van destijds aan Kuijl's Fundatie en nu weet ik niet of er van het onderzoek, dat van Gemeentewege naar den toestand van het pand zou worden ingesteld, wel iets is gekomen en hoe de zaak verder is gegaan.

Bonjer: Dat onderzoek is inderdaad ingesteld en de Technische Dienst van de Gemeente controleert geregeld de verzakkingen, die steeds verder gaan. Officieel wordt ons hieromtrent nooit iets medege-deeld, maar ons is in het oor gefluisterd, dat de



Technische Dienst het wel jammer zou vinden om het grote bedrag, dat zou moeten worden uitgelegd voor het in orde maken van de fundering, aan het pand te besteden, terwijl dan daarna nog de restauratie van de opstallen zou moeten plaatsvinden.

Deze vertrouwelijke uitlating heeft regenten er toe gebracht, bij het Sint Franciscus Gasthuis te peilen, of dit belangstelling heeft voor de grond van K(uijl's) F(undatie) Wanneer Franciscus een zodanig bedrag wil betalen, dat K(uijl's) F(undatie) zou kunnen worden afgebroken en op een andere plaats opnieuw opgebouwd, dan zouden regenten hiervoor in beginsel openstaan, mits de Gemeente elders passende grond ter beschikking zou kunnen en willen stellen.

Burgemeester: Dan zou dus het oude gebouw, waarvoor thans steun van Overheidswege wordt gevraagd, toch komen te vervallen.

Bonjer: Dit behoeft niet, omdat Ir. van der Heyden ons heeft verzekerd, dat het Hoofdgebouw, mits voorzichtig afgebroken, elders weer met de oude bouwstoffen in de oude vorm kan worden opgetrokken. Dit brengt natuurlijk extra kosten mee en het gaat er dan om, of de Overheid deze wil dragen. Het oude gebouw zou dan het middelpunt kunnen worden van een nieuwe hof, terwijl de stijl van den bijbouw zodanig zal moeten zijn, dat hij niet botst met den stijl van het hoofdgebouw. Inwendig zou die bijbouw natuurlijk moeten voldoen aan de tegenwoordige eisen.

Burgemeester: Mijn geweten is nu weer gerust. Ik twijfel niet of c.q. zal een geschikt terrein elders zijn te vinden. De financiering kan dan verder worden bekeken<sup>38</sup>).

Na dit hartverwarmende blijk van belangstelling hebben de regenten van de gemeente nooit meer iets vernomen.

Voordat dit telefoongesprek plaats vond en er sprake was van verkoop aan het Sint Franciscus Gasthuis hadden de regenten eerst



zorgvuldig de mogelijkheid van restauratie onderzocht. Ir. Van der Heyden kwam met een plan om alsnog een fundering aan te brengen door palen te pulsen aan de binnenzijde van voor- en achtergevel, waarna er over deze palen betonnen balken zouden kunnen worden gelegd, die het geheel zouden moeten dragen. Dit bleek een uiterst kostbare operatie, waarbij men bovendien niet wist wat zich nog aan verdere schade zou openbaren. Men besloot dan ook naar een andere oplossing te zoeken<sup>39</sup>).

Als een *deus ex machina* werd die oplossing aangedragen door de expansiedrift van het Sint Franciscus Gasthuis, waarvan het terrein de Fundatie geheel omringde. Het bestuur van St. Franciscus was geïnteresseerd in de aankoop van de Fundatie omdat dat een geplande uitbreiding aanzienlijk zou vergemakkelijken. Het lijkt niet waarschijnlijk dat de regenten hier onmiddellijk erg warm voor liepen. De Fundatie was immers al bijna een eeuw aan de Schiekade gevestigd en de tradities die in die tijd waren gegroeid, werden zorgvuldig gekoesterd. Het voorstel om te verhuizen moet het College van Regenten dan ook in eerste instantie welhaast als een belediging in de oren hebben geklonken.

Nadat echter bleek dat de restauratie minimaal f 300.000,00 zou gaan kosten, besloot men in januari 1956 de boekhouder, notaris mr. C.D. Tukker, opdracht te geven om nogmaals contact op te nemen met het Sint Franciscus Gasthuis<sup>40</sup>). In februari 1956 rapporteerde hij:

‘Zojuist ontvang ik van Mr. Middendorf het telefonisch bericht dat St. Franciscus bereid is het gevraagde bedrag van f 325.000,00 voor Kuijl’s Fundatie te betalen. Verder deelde Middendorf mij mede dat St. Franciscus eigenares is van huize Vredenoord aan de ’s-Gravenweg 107 alhier, waar thans is gevestigd een tehuis van de R.K. meisjesbescherming.’ Uit het verdere verloop van de brief blijkt dat St. Franciscus dit terrein wel zou willen verkopen aan Kuijl’s Fundatie voor een prijs van f 200.000,00<sup>41</sup>). Over de ligging van dit terrein waren de regenten onmiddellijk enthousiast. Minder enthousiast was men echter over de prijs en men vroeg zich af of het niet mogelijk zou zijn, om, gezien de grootte van het terrein (ca. 18.000 m<sup>2</sup>), een gedeelte te verkopen aan de aangrenzende eigenaren<sup>42</sup>). Men vond het uiterst moeilijk om de knoop door te hakken, temeer omdat mr. W. Suermondt zijn mederegenten bij voortduring waarschuwde voor de financiële moeilijkheden waarin Kuijl’s Fundatie zijns inziens zou geraken bij eventuele nieuwbouw. In tal van brieven rekende hij het steeds weer voor: Aan hy-



potheken en banksaldi bezit Kuijl's Fundatie f 670.000,00, de opbrengst van de gebouwen zou f 325.000,00 bedragen. Totaal rond f 1 miljoen. Eventuele nieuwbouw zou zeker op ongeveer 7 ton komen, zodat nog 3 ton resteert. Met dat kapitaal is het, zo stelde hij, onmogelijk om tot een sluitende exploitatierekening te komen<sup>43</sup>). Men besloot zich zeer voorzichtig op te stellen tegenover het St. Franciscus Gasthuis. Er werden besprekingen gevoerd en contracten opgesteld. Er werd gedacht, gepolst en gepraat maar iets definitiefs gebeurde er niet.

Enkele jaren gingen voorbij, waarin de situatie voor de regenten steeds nijpender werd. Tijdens een vergadering op 21 april 1958 deelde ir. Van der Heyden mee dat er in de vestibule enkele scheuren zijn ontstaan die hij niet begrijpt. Bovendien is de achtergevel horizontaal gescheurd. Tot overmaat van ramp berichtte hij dat ook de straatlaag binnenkort zal wegzakken, omdat het zand wegloopt. Hoelang de Fundatie het nog zal houden durfde hij niet te zeggen, maar als er wat schoren worden aangebracht, dacht hij dat het gebouw nog wel drie jaar mee zou kunnen<sup>44</sup>). Nog één keer kwam de mogelijkheid van restauratie ter sprake. Men vroeg zich af of Monumentenzorg geen subsidie zou willen geven maar met name mr. Suermondt vroeg zich af of de verkrijgbare subsidie wel voldoende zou zijn<sup>45</sup>). Hoe de besprekingen met deze instantie verder verliepen kan ik niet met zekerheid melden. Verder komt deze mogelijkheid niet meer te sprake en ik zie 1959 dan ook als het jaar waarin definitief tot nieuwbouw werd besloten.

Allerlei plannen werden gemaakt. Zelfs werd serieus overwogen om alleen maar een bejaardenflat te bouwen<sup>46</sup>). Toch blijkt steeds weer dat de regenten sterk gehecht zijn aan het oude hoofdgebouw en hiervan zo veel mogelijk elementen willen meenemen. Dit blijkt ook al uit een ontwerpcontract uit 1956 tussen Kuijl's Fundatie en het St. Franciscus Gasthuis waarin als voorwaarde voor de tenuitvoerlegging is opgenomen '(...) dat de Fundatie vergunning zal hebben verkregen om de voorgevel, de achtergevel, schoorsteenmantels, deuren, plafonds en dergelijke die historische en/of artistieke waarde hebben uit het perceel Schiekade 56 af te breken en mede te nemen om bij de nieuwe bouw te worden gebezigd'<sup>47</sup>). Dat niet alle betrokkenen het met die zienswijze eens waren blijkt wel uit een schrijven van opnieuw mr. Suermondt aan de overige regenten, waarin hij verslag doet van een bespreking met ir. Van der Heyden. De volgende passage, die betrekking heeft op een door mr. Suermondt gewenst overbrengen van de regentenkamer,



wil ik U niet onthouden:

Ir. van der Heyden stelde dat, 'Indien hij (de regentenkamer WdL) wordt overgebracht, zou dat ook minutieus moeten gebeuren en dat kost schatten geld. Hierbij dacht hij speciaal aan het plafond en aan de betimmering, welke laatste volgens hem voor een deel vermolmd is.

Ik antwoordde dat minutieus overbrengen uiteraard het ideaal is, maar dat ik, gezien onze financiën, ook al blij zou zijn met een desnoods wat minder minutieuze benadering, m.a.w. met een Regentenkamer, die qua afmetingen en indeling ongeveer overeenkomt met onze tegenwoordige kamer, dus met een overeenkomstige kleurstelling en met 3 ramen en waarin de bestaande schoorsteenmantel, deuren met de curieuze gedichten er boven en naam-borden zouden kunnen worden overgebracht. Ir. v.d. Heyden voelde hier klaarblijkelijk niets voor en vroeg mij of ik soms hield van Old Finish meubelen!

Duidelijk bleek, dat hij iets wil bouwen dat "eigen-tijds" is, niet alleen de woningen van inwoners en concierge (waarmede ik geheel instem) maak óók wat betreft de Regentenkamer. Dit laatste zou ik zeer betreuren. Wanneer de President en de Vice-President van de Hoge Raad steeds met enthousiasme het Beschermeerschap van onze Fundatie aanvaarden en voor deze functie telkenjare een middag en avond vrij maken, dan schrijf ik dat in de eerste plaats toe aan de charme, die uitgaat van de typische sfeer van onze vergaderkamer. Die sfeer zou ten enenmale ontbreken in een vergaderkamer zoals Ir. v.d. Heyden zich die denkt, waarin voor de traditionele elementen van onze Regentenkamer geen plaats zou zijn. "Maar toch zeker wel voor de borden met de namen van Beschermheden en van Regenten?" vroeg ik. "Nu ja, als dat moet", luidde het antwoord.

Ir. v.d. Heyden's gedachtengang en tactiek was klaarblijkelijk: Mr. Suermondt is gehecht aan het oude gebouw - hierin hem ten volle gelijk geven, maar trachten hem te ontmoedigen door het opwerpen van zo veel mogelijk bezwaren<sup>48</sup>).

De houding van de architecten is kenmerkend voor de sfeer uit die beginjaren '60. Er moest vernieuwd worden en daarbij was geen plaats voor al te veel gelamenteer over traditie of oude elementen. Ir. C. van Traa, de directeur van de Dienst van Stadsontwikkeling en Wederopbouw, stelde zelfs dat Kuijl's Fundatie zichzelf had overleefd<sup>49</sup>).

Dat Van Traa zich daarin ernstig vergiste, zou later blijken.



Eerst moesten echter nog heel wat problemen uit de weg worden geruimd. Zo bleek allereerst dat Vredenoord voorkwam op de lijst van Monumentenzorg, iets wat de regenten lange tijd niet geweten hebben. Ook Kuijl's Fundatie zelf prijkte op die lijst, zodat opnieuw contact werd gezocht met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. In mei 1962 kwam ir. R. Meischke, directeur van de afdeling Restauratie van Monumentenzorg, op bezoek in Rotterdam om zich persoonlijk op de hoogte te stellen van de toestand waarin beide historische gebouwen zich bevonden. Gezien de slechte staat waarin Vredenoord verkeerde, net als de Fundatie niet onderheid en volledig uit het lood gezakt en met volledig ondergelopen kelders, verwachtten de regenten geen problemen rondom het van de monumentenlijst afvoeren van Vredenoord. Het was dan ook met enige verbijstering dat Van der Heyden in een brief van 28 mei 1962 aan de regenten rapporteerde over Meischkes bezoek. Hij schreef dat Meischke wel inzag dat het afbreken van Kuijl's Fundatie onvermijdelijk was, al zou hij zich nog eens duchtig moeten beraden indien afbraak zou worden verzocht voor b.v. het stichten van een bankgebouw. Van der Heyden vervolgde: 'Op het gebouw Vredenoord reageerde hij volkomen in strijd met mijn verwachting. Hij wenst dit gebouw te behouden. Weliswaar moet de kapel en de foeilelijke aanbouw worden afgebroken, doch het huis kan zijns inziens in zijn oude luister worden hersteld (...)'<sup>50</sup>). Deze beslissing bracht de regenten opnieuw in ernstige moeilijkheden. Weer werden plannen gemaakt en het architectenbureau Van der Heyden en Moerman leverde tekening na tekening<sup>51</sup>). Het werd al snel duidelijk dat deze weg voor Kuijl's Fundatie een heilloze was. De kosten zouden gigantisch zijn en dan nog was Vredenoord voor de doeleinden van Kuijl's Fundatie vreselijk onpraktisch. Na bijna een jaar oponthoud, wist men ir. Meischke daarvan te overtuigen en op 1 april 1963 schreef Van der Heyden opgetogen dat Meischke bereidheid toont een toestemming tot afbraak van Vredenoord in welwillende overweging te willen nemen. Meischke verbond echter één voorwaarde aan deze toestemming. Het bleek een voorwaarde te zijn die definitief besliste over de toekomst van Kuijl's Fundatie. Van de zijde van het College van Regenten moest namelijk een voorstel worden ingebracht voor het behouden van het terrein van Vredenoord met zestien woningen en, en dat was het belangrijkste, met een volledig overgebracht hoofdgebouw van Kuijl's Fundatie<sup>52</sup>).

De aanvankelijke vreugde werd al snel getemperd toen duidelijk



werd welke bedragen met een dergelijke operatie gemoeid zouden zijn. Meer dan 1 miljoen gulden was nodig om één en ander te realiseren<sup>53</sup>).

Ondanks het feit dat Monumentenzorg een bijdrage zou leveren aan de nieuwbouw bleven de kosten voor de Fundatie gigantisch. In 1964 stelde ir. Meischke voor de financiering als volgt te regelen: De halve paalfundering en de betononderbouw van het gebouw Kuijl moeten worden betaald door Kuijl's Fundatie evenals de woonblokken en 10 procent van de overbrenging van het hoofdgebouw. De totale kosten hiervan bedragen ruim 6 ton. De overige kosten, meer dan 5 ton, zullen worden betaald door Monumentenzorg<sup>54</sup>).

In januari 1965 dienden de regenten een verzoek tot het verkrijgen van subsidie in bij het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, conform het voorstel van Monumentenzorg<sup>55</sup>). Dat deze plannen ten slotte gerealiseerd zijn is bekend. Graag had ik U over de zeven jaren die liggen tussen het definitieve besluit en de uiteindelijke verhuizing in 1972 even uitvoerig geïnformeerd als ik tot nu toe gedaan heb. De briefwisseling en de notulen, welke zich in het Gemeentearchief bevinden eindigen echter abrupt in 1965. U kunt zich voorstellen dat ik tijdens mijn onderzoek al erg gelukkig was met het feit dat ik nog net kon ontdekken hoe dit stukje petite histoire ging eindigen. Daardoor kon ik wat gemakkelijker accepteren dat het archivistisch doek onverbiddelijk was gevallen. Ik heb nog wel contact opgenomen met de heer Mees, de huidige secretaris, die zo vriendelijk was mij het lopend archief dat hij onder zijn hoede heeft, voor onderzoek af te staan, maar helaas, de oudste stukken daarin dragen als jaartal 1977.

En zo moeten we dus gissen naar wat er precies in die jaren is voorgevallen. Ongetwijfeld zullen er in die al genoemde zeven jaar nog heel wat tegenvallers te verwerken zijn geweest. Hoe het ook zij, de nieuwe Fundatie is er gekomen en elke keer als ik over de 's-Gravenweg rijd en ik daar die schitterend gelegen Fundatie zie, ben ik, als iemand die de geschiedenis van Rotterdam na aan het hard ligt, dankbaar voor het feit dat men in staat is geweest zo'n historisch stukje Rotterdam voor het nageslacht te bewaren.



## NOTEN

- 1) Verschenen in het Rotterdams Jaarboekje 1983, p. 309-327.
- 2) Kuijl's Fundatie Rotterdam, 's-Gravenweg 71-105; 30-5-1972; voorheen Schiekade 56; van 1812-1972. Rotterdam 1972, p. 19.
- 3) Inventaris archief van Kuijl's Fundatie nr. 140-142.
- 4) Inv. K.F., nr. 181-184.
- 5) Inv. K.F., nr. 140, vergadering 2 aug. 1815.
- 6) Inv. K.F., nr. 140, verg. 11 okt. 1815.
- 7) Inv. K.F., nr. 140, verg. 22 juni 1816.
- 8) Inv. K.F., nr. 140, verg. 13 juli 1816.
- 9) Inv. K.F., nr. 129.
- 10) Inv. K.F., nr. 140, verg. 4 feb. 1819.
- 11) Inv. K.F., nr. 140, verg. 1 april 1819.
- 12) Inv. K.F., nr. 141, verg. 2 maart 1846.
- 13) Inv. K.F., nr. 141, verg. 5 april 1853.
- 14) Inv. K.F., nr. 181, brief van 31 december 1946.
- 15) Inv. K.F., nr. 140, verg. 4 juli 1822.
- 16) Inv. K.F., nr. 140, verg. 6 okt. 1828.
- 17) Inv. K.F., nr. 140, verg. 3 nov. 1828.
- 18) Inv. K.F., nr. 140, verg. 1 juli 1833.
- 19) Inv. K.F., nr. 140, verg. 12 aug. 1833.
- 20) Inv. K.F., nr. 141, verg. 13 feb. 1872.
- 21) Inv. K.F., nr. 141, verg. 11 aug. 1845.
- 22) Inv. K.F., nr. 141, verg. 10 april 1839.
- 23) Inv. K.F., nr. 141, verg. 13 mei 1839.
- 24) Inv. K.F., nr. 141, verg. 3 aug. 1840.
- 25) Inv. K.F., nr. 141, verg. 8 aug. 1865.
- 26) Inv. K.F., nr. 141, verg. 12 okt. 1840.
- 27) Inv. K.F., nr. 142, p. 97.
- 28) Inv. K.F., nr. 141, verg. 3 feb. 1863.
- 29) Inv. K.F., nr. 141, verg. 6 feb. 1866.
- 30) Inv. K.F., nr. 142, p. 41-43.
- 31) Inv. K.F., nr. 142, p. 114-119, 123.
- 32) Inv. K.F., nr. 189, nr. 142, p. 171-172, nr. 146, brieven van 27 april, 2 en 8 juni 1903.
- 33) Inv. K.F., nr. 142, p. 202, 204-205, 249, 252, 254, 264.
- 34) Inv. K.F., nr. 184, verslag bespreking 14 maart 1964.
- 35) Inv. K.F., nr. 181, rapport 20 dec. 1949 en notulen verg. 6 nov. 1950.
- 36) Inv. K.F., nr. 182, brief aan OKW 2 feb. 1952, van OKW 26 aug. 1952 en notulen verg. 6 okt. 1952.
- 37) Inv. K.F., nr. 182, brief aan B. en W. 15 okt. 1952.
- 38) Inv. K.F., nr. 182, , notitie 11 aug. 1954.
- 39) Inv. K.F., nr. 181, brief Van der Heyden 28 dec. 1950.



- 40) Inv. K.F., nr. 183, notulen verg. 10 jan. 1956.
- 41) Inv. K.F., nr. 183, brief Tukker 14 feb. 1956.
- 42) Inv. K.F., nr. 183, notulen verg. 9 april 1956.
- 43) Inv. K.F., nr. 183, brief Suermondt 8 aug. 1956.
- 44) Inv. K.F., nr. 183, notulen verg. 21 april 1958.
- 45) Inv. K.F., nr. 183, notulen verg 6 juli 1959, brief Suermondt 9 juli 1959.
- 46) Inv. K.F., nr. 183, notulen verg. 6 en 20 jan. 1960.
- 47) Inv. K.F., nr. 183, ontwerpcontract 18 sept. 1956.
- 48) Inv. K.F., nr. 183, brief Suermondt 8 nov. 1960.
- 49) Inv. K.F., nr. 183, notulen verg. 20 jan. 1960.
- 50) Inv. K.F., nr. 184, brief Van der Heyden 28 mei 1962.
- 51) Inv. K.F., nr. 184, 1962-1964.
- 52) Inv. K.F., nr. 184, brief Van der Heyden 1 april 1963.
- 53) Inv. K.F., nr. 184, verslag bespreking 16 jan. 1964.
- 54) Inv. K.F., nr. 184, brief Van der Heyden 5 mei 1964.
- 55) Inv. K.F., nr. 233, brief Van der Heyden 7 jan. 1965 en ongedateerde concept-aanvraag.